

סיפורה של כתובת בבית-הכנסת הקראי בירושלים

חנה יעקבסון

לזכר האדריכל יעקב פינקרפלד הי"ד שהיה ראשון
החוקרים של מבנה בית-הכנסת הקראי בירושלים

בית-הכנסת של העדה הקראית בירושלים שוכן ברחוב הקראים שברובע היהודי בעיר העתיקה, מול בית-הכנסת 'תפארת-ישראל' (ניסן ב"ק).¹ המסורת הקראית מספרת, כי מייסד הכת הקראית, ענן בן דוד, עלה לירושלים בשנת 754 ובנה את בית-הכנסת.² אולם מקובל על כל החוקרים, כי ענן עצמו מעולם לא עלה לירושלים; כל פעולתו היתה בבבל, ושם נפטר.³

בתקופת השלטון הירדני חרב בית-הכנסת הקראי כשאר בתי-התפילה היהודיים בעיר העתיקה. הוא שוקם בשנת 1981, במהלך שיקומו של הרובע היהודי.⁴

מתוך שלוש-עשרה כתובות שעדיין היו בו ובקירות הבתים שבחצרו בשנת 1928, בעצ עריכת סקר בית-הכנסת על-ידי אדריכל יעקב פינקרפלד, נותרו היום שש כתובות בלבד, אחת מאלו היא כתובת הקדשה לכבודו של הרב יצחק כהן. היא חרותה בלוח שיש (35 × 115 ס"מ) והיתה קבועה במקורה מעל שבכת עזרת הנשים. כיום, בבית-הכנסת המשוקם, קבועה היא בקיר המערבי של בית-הכנסת, וזה לשונה:⁵

* אני מודה למורי רובי פרופסור צבי אנקורי, שהיפנה אותי לנושא הכתובות בבית-הכנסת הקראי בירושלים, וגם הואיל להקדיש מזמנו להערות והארות חשובות לכתב-יד זה.

1 ראה מפת הרובע היהודי בירושלים אצל, י' דורני, 'ירושלים בתוקפה הממלוכית', פרקים בתולדות ירושלים בימי הביניים, ירושלים תשל"ט, עמ' 215.

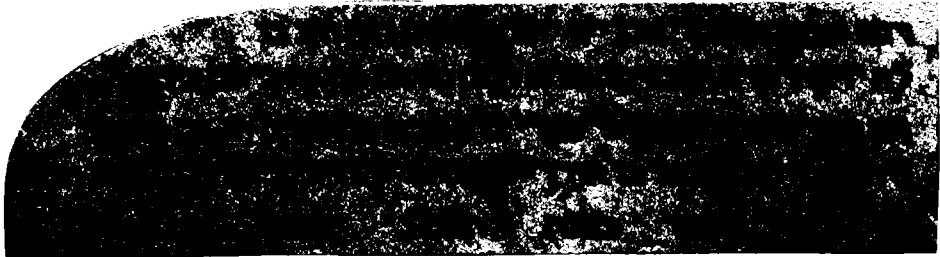
2 ש"א פחונסקי, 'ראשית התישבות הקראים בירושלים', ירושלים, (בעריכת א"צ לונץ), י' (תרע"ד), עמ' 83-116; J. Mann, *Texts and Studies in Jewish History and Literature*, II, New-York 1973 (Reprint), p. 4 [להלן: מאן, מחקרים].

3 מסורת זו מצאה את ביטוייה הראשון במאה הי"ב, בחיבור הביזאנטי של אליהו בן אברהם. ראה: ש' פינסקר, ליקוטי קדמוניות, ב, נספח יב, וינה 1860, עמ' 104; א' פירקוביץ, בני רשף, וויען תרל"א, עמ' 17, והיא נתגלגלה לחיבורים מאוחרים יותר. אמנם ר' מאהלר עדיין נוטה לקבל מסורת זו, וראה: ר' מאהלר, הקראים, ירושלים 1949, עמ' 230; ואולם ראה ביקורתו של צ' אנקורי, 'רפאל מאהלר וחלקו בחקר הקראות', גלעד, י' (תשמ"ח), עמ' 40-11, ובמיוחד עמ' 32.

4 ראה תצלום בית-הכנסת בחורבנו, י' ארדר; 'המפגש של הקראות עם המגילות הגנוזות והספרות האפוקריפית הקרובה לה', קתדרה, 42 (טבת תשמ"ז), עמ' 59, עם כתובת ההקדשה שקבע א' פירקוביץ על המשקוף בשנת 1863. כתובת זו קבועה היום בקיר הפנימי של גרם המדרגות (היא מושחתת מאד ולמעשה אינה ניתנת עוד לקריאה), וראה שיחזוריה בתצלום, שנעשה על-ידי עזת הקראים בירושלים בשנת 1982. וראה תעתיקה אצל י' פינקרפלד, 'בית-הכנסת לעדת הקראים בירושלים' (עורכים א"ל סוקניק וי' פֶרֶס), ירושלים, קובץ החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל, ב (תרפ"ח), עמ' ריח, כתובת מס' 5. גודלה המקורי היה 90 × 23 ס"מ. [להלן: פינקרפלד, בית-הכנסת].

5 תעתיק הכתובת נעשה מן המקור, פרט להשחתות של מילים מספר, שאינן ניתנות עוד לקריאה (ראה תצלום), ואשר לא היו בה בעת עריכת סקר בית-הכנסת על ידי פינקרפלד, והן הושלמו מתוך תעתיק פינקרפלד, שם, עמ' ריז, כתובת מס' 2.

זיגש אברהם ויאמר...
 הכתובת שהיתה קבועה
 על משקוף בפתח בית-
 הכנסת הקראי (כתובת
 מס' 5 בסקירת י'
 פינקרפלד)

ברצות י"ד דרכי א[ניש] 6 א[להים] קדוש י"ד הוא הגא[ון] הגדול אדוננו מורתו ורבינו
 ועטרר 7 כמהרר יצחק כהן החכם השלם וריש גלותא גרו מקק קוסדינא יעא 8
 המשתדל לחזוק זכות עדתנו [הכט] 9 בקרק[ע] ירו[שלים] [ובית הכנסת] זה להכתב בספר
 הזכרונות של המלך שולטא[ן] [מחמוד] [י"ל] 10 לזכרון לדור אחרון וגם [נדבה]
 רוחו 11 להוציא ממון מכיסו [ולבנות בדק] בית הכנסת פנימה זכרה [לו אלהי]
 לטובה 12 בסוף חרש חשון שנת התקצו סימן בימיו תושע [יהודה] וישראל ישכון לבטח. 13

מי הוא אותו יצחק כהן מקושטא, אשר לכבודו נקבעה כתובת זו, ושבה הוא מכונה בתארי כבוד
 ויקר, כולל התואר 'ריש גלותא'? ומה הן הנסיכות שהביאו את עדת הקראים בירושלים להטריח
 אישיות חשובה מקהל הקראים הקושטאי, שתשתדל אצל הסולטאן למען אשרור זכותם החוקית
 של הקראים על נכסי דלא-ניידי ובית-הכנסת שלהם בירושלים?

לא כאן המקום לסקור את קורותיה של הקהילה הקראית בירושלים; 14 ייאמר רק, שבראש
 העדה בתקופה הקלאסית בירושלים עמדו נשיאים לבית ענן בן דוד, שעלו לירושלים במאה
 התשיעית. 15 גם בתקופות מאוחרות יותר, ועד לעת החדשה, הוסיפו המתייחסים לצאצאי ענן בן
 דוד להתכנות 'נשיאים' ו'ראשי גולה', ואין אנו יודעים בבירור מה היה תפקידם האמיתי בקרב
 הקהילות הקראיות למושבותיהן. 16 אולם מן הראוי להדגיש, כי המתייחסים לבית דוד (בין רבנים

6 משלי טז ז; מלכים ב, ד ט; תהילים צט ט.

7 ועטרת ראשנו.

8 קושטא, יגן עליה אלהים.

9 הללויה כ"טוב (תהילים קלה ג).

10 הסולטאן מחמוד השני (1785-1839), ינצרנו לעד.

11 שמות לה כא.

12 זכרה-לי אלהי לטובה, נחמיה ה יט; יג לא.

13 ירמיהו כג ו; הנקודות מעל: ה' ו'לשאל' הן בנוטריקון וסכומן תקצ"ו, היא שנת קביעת הכתובת — סוף חשון
 שנת תקצ"ז (נובמבר 1836). ההבדל בסימון שמעל שם ההוויה ושאר האותיות הוא קישוטי בלבד.

14 על כך ראה: פוזננסקי (לעיל, הערה 2), עמ' 9-154; מאן, מחקרים, עמ' 3-8; ח' בן-שמאי, 'הקראים', י' פראוור
 (עורך), ספר ירושלים, ירושלים תשמ"ז, עמ' 163-165; ארדר (לעיל, הערה 4), עמ' 56.

15 על פעילותם ראה: מאן, מחקרים, עמ' 8-14, 49-43; J. Mann, *The Jews in Egypt and Palestine Under the Fatimid Caliphs*, Oxford 1969, p. 271; M.R. Cohen, *Jewish Self Government in Mediaeval Egypt*, Princeton 1980, pp. 8-9.
 הפניות אלה מתייחסות לנשיאים וראשי הגולה הרבניים, אך בעיקרם נכונים הדברים
 גם לגבי הקראים. לגבי הנשיאים הקראים בתקופה הקלאסית, ראה: ח' בן-שמאי, שם, עמ' 168-169.

16 מאן, מחקרים, עמ' 41-43, 49-43, 1211, תעודה 130, משנת 1644, בה מכונים מנהיגי הקהילות הקראיות בדמשק
 וקהיר 'נשיאים', עמ' 1282, תעודה 146, 'מכתב מערת הקראים בדמשק לעדת הקראים בפולין' (1723 או 1729),
 בין חותמי המכתב, החמישי בחותמים מופיע 'הע[בד] הצ[עיר] ישעיה נשיא'. ראה הערות על שושלת יוחסין
 של הנשיאים לבית ענן בן דוד, אשר נמצאה בידי אליהו הנשיא בירושלים בשנת 1830, אצל פירקוביץ (לעיל,
 הערה 3), עמ' 9.

ובין קראים) אשר מילאו תפקיד פוליטי-הנהגתי, נשאו את התואר 'ראש גולה'.¹⁷ מכאן ניתן אולי להסיק, כי בידי נשוא הכתובת, ר' יצחק כהן המכונה 'ריש גלותא', היתה מסורת, כי הוא נצר לבית ענן בן דוד, ומסורת זו היתה מקובלת גם על בני העדה בקושטא ובירושלים. חיזוק להנחה זו ניתן למצוא בתארים בהם מכונה ר' יצחק כהן ברשימה שהוקדשה לתורמים מכספם להקמת בית-הדפוס הקראי בקזלווב,¹⁸ וזה לשונה: 'כמה"ר יצחק כהן הרב המובהק אב"ד ומ"צ'¹⁹ וריש גלותא בק"ק קוסנדינא'.

אפשר שנוכל לחדד קביעה כללית זו על-ידי בדיקתה על רקע תקופת שלטונו של הסולטאן מתמוד השני.²⁰ בשנת 1835 מינה הסולטאן לראשונה מזה מאות בשנים רב-כולל (חכם באשי) כממונה על יהודי האימפריה העות'מאנית.²¹ מתיאוריו של לודביג פרנקל, אשר ביקר בקושטא בפסח 1857, עולה כי העדה הקראית בעיר, שמנתה בעת ביקורו בין 200 ל-250 נפש (כחמישים משפחות), היתה נפרדת לחלוטין מן העדה היהודית הרבנית; שלא כבזמנים עברו, בהם הוותה הקהילה הקראית גוש אחד עם הקהילה הספרדית בבירה לצורך פרעון מיסי המדינה והמיסוי היהודי הפנימי.²² על עצמאותה של הקהילה הקראית בבירה אנו למדים גם מסיפור נוסף של פרנקל. זמן רב לפני בואו (כך מספר המחבר) העמיד הסולטאן לרשות הקהילה היהודית מגרש גדול ויפה לשם בניית בית-חולים. הקהילה הרבנית לא הצליחה להשלים את הבנין מחמת מחסור באמצעים, וארבעת קירותיו החשופים התחילו מתפוררים. לעומתה הקימה עדת הקראים הקושטאית על אותו מגרש בית-חולים לתפארת.²³

מכאן ניתן אולי להניח, כי בעת שמינה הסולטאן את הרב-הכולל הראשון, כמייצג העדה היהודית כולה ברחבי האימפריה, התייצבה לפניו העדה הקראית וטענה כי מזה שנים רבות היא עדה עצמאית, המשלמת את מיסיה באופן עצמאי ואינה כפופה בכל צורה שהיא למרות הרבנית. לפיכך, היא ביקשה מאת הסולטאן למנות לה חכם-כולל נפרד; מה גם שמצוי בקהילה מנהיג קראי, שבני עדתו רואים בו ראש-גולה. אם הנחתנו נכונה, נענה הסולטאן לבקשת העדה ומינה את ר' יצחק כהן לרב-כולל של עדת הקראים; ואם כך, מתמלא אמנם התואר 'ריש גלותא' תוכן ריאלי.²⁴

- 17 כהן (לעיל, הערה 15) עמ' 192.
- 18 אהרון הרופא, המבחר וטוב המסחר, גזלוו ה' תקצ"ד (1834) (מהדורת פירקוביץ, יבפטוריה תקצ"ה [1835]), עמוד פתיחה שני (ללא מספור) פותח במילים: 'ואלו שמות החברים המבורכים מקה"ק קוסטנטינה'. בעמוד הראשון של אותה הרשימה, שלישי ברשימה כולה מופיע: 'אדוננו ועט"ר כמה"ר שמחה ירו'ן-שלמי, השר הנאמן ראש גולה נ"י'.
- 19 אב בית-דין ומורה צדק.
- 20 E.Z. Karal, 'Mahmud II' (1785-1839), *Encyclopaedia Britannica*, XIV, Chicago-London 1969, pp. 634-635 (וראה לעיל, הערה 10).
- 21 M. Franco, *L'histoire des israélites de l'Empire ottoman*, Paris 1897, p. 151. פרנקל מביא שם את נוסח הפירמאן שניתן בשנת 1835 לאברהם הלוי, הרב-הכולל (חכם באשי) הראשון, על-ידי הסולטאן מתמוד השני. 192-195, L.A. Frankel, *Nach Jerusalem*, Leipzig 1858, pp. 192-195. פרנקל מתאר את סמכויותיו הנרחבות של הרב-הכולל, ביניהן מינוי ופיטורי רבני הקהילות בכל רחבי האימפריה, אב בית-דין העליון לכל יהודי האימפריה, אחראי על גביית המיסים והעברתם לשלטונות ועוד. כן ראה: A. Galanté, *Histoire des Juifs d'Istanbul*, I, Istanbul 1941, pp. 107 ff.
- 22 פרנקל, שם, עמ' 206.
- 24 הנחה זו ניתן יהיה לאמת, רק אם יימצא בארכיונים העות'מאנים הפירמאן המאשר את המינוי. אולם בין כך או כך, אין ספק כי בשנות השלושים של המאה הי"ט היה יצחק כהן האישיית הנהגתית הבכירה של קראי

חלקו של יצחק כהן, בחיזוקו של היישוב הקראי בירושלים מתבלט במיוחד על רקע מצבה העלוב של הקהילה הקראית הירושלמית כבר כמאה שנים לפניו.

לדוללה של הקהילה הקראית גרם לכך, שרוב נכסיה עברו בשנת 1708 לידי הרבניים בעיר כפיצוי על חוב שחבו להם. אפשר שהיישוב הקראי בטל אז לחלוטין, כפי שניתן ללמוד מעדותם של הרבניים בפני השלטונות בשנת 1744. בעדותם טוענים אלה:

... זה לנו ששה ושלושים שנה שאנחנו יושבים בחצרות ונתחזקנו ונאחזנו בהם, כי הקראים יש להם כמה שנים שעזבו את מקומם וחצרותיהם והלכו לאחיהם. והסיבה שעזבו את מקומם היא שהיו עניים מרודים מאד עד אין חקר... וגם מצאנו כתוב בפנקס של כוללותינו כי הקראים חייבים לנו סך גדול ועצום שלקחו בהלוואה מכוללות הרבנים ומרוב עניים לא יכלו לשלם את חובותם ונתנו לנו את הקרקעות וחצרות תחת חובותם ואנחנו קבלנו מהם זאת.²⁵

בשנת 1744 חודש היישוב הקראי בירושלים על-ידי החכם הקראי שמואל בן אברהם הלוי מדמשק, (בניו ובני-בניו של שמואל הלוי עמדו בראש העדה הירושלמית הקטנה עד שנת 1906). לא זו בלבד ששמואל הלוי הצליח להקים מחדש את הקהילה הירושלמית, הוא אף השכיל להוציא את נכסי הקראים שהופקעו על-ידי הרבניים, ולהחזירם לקהילתו, כפי שניתן ללמוד מן הדין-וחשבון על מהלך הדיון המשפטי שהתנהל בענין זה בפני המושל והקאדי של ירושלים:

... אני הפשא והקאדי וכל השופטים הנמצאים פה גוזרים עליך²⁶ שתריק את הבית אשר אתה יושב בו ותצא ממנו. וגם מן החצר תצא ותמסור אותו לבעליו זה הקראי כי הוא זוכה בנחלת אבותיו ועדתו, והדין עָזְרוּ, ולא עזרָך, כי אתה תפשת וישבת בחצר ובבתים בדרך גולנות, ולא במכר וקנין כנהוג בכל העולם להיות בידך שטרי מכר וקנין מאת הממשלה כתובים בעדות ושופט והממשלה, והקראי יש בידו שטרי מכר וקנין משנים קדמוניות, ועתה יש בידו יכלֵת להוציאך מן הבית והחצר בעל כרחך ושלא בטובתך כי הדין עמו, וגם שני החצרות האחרים שכבשו אותם ערתך וישבו בהם בחזקה ובדרך גולנות עשו עשר להם ולא במשפט, אנחנו גוזרים עליהם שְׁרִיקו את הבתים ויצאו מן החצרות וימסרו ויתנו אותם לבעלם זה הקראי שמואל...²⁷

הוצאת הרכוש הקראי מידי הרבניים גרמה לסכסוכים קשים בין שתי העדות, והרבניים נקמו בעדה הקראית ובעוללי-הרגל הקראים במעשי התגרות שונים. ההתגרויות התבטאו בעיקר בתביעות כספיות מופלגות מעוללי-הרגל הקראים, עד כי הללו פסקו מלפקוד את הארץ בתקופה ההיא. פעולה אנטי-קראית זו נתגלתה כחרב פיפיות וגרמה לרבניים הפסד כספי ניכר. אז פרסמו מנהיגי הרבניים בירושלים ובחברון קול-קורא אל הקהילות הקראיות בתפוצות שבו נאמר:

האימפריה העות'מאנית, והיו לו מהלכים בחצר הסולטאן. ראה גם: ש"א רוזאניס, קורות היהודים בתורקיה ובארצות הקדם, ה, סופיה תרצ"ז-תרצ"ח, עמ' 145; ר' פאהן, ספר הקראים, א, בילוגריי תרפ"ט, עמ' 97. פאהן מכנה את יצחק כהן 'חכם הקראים בקונסטנטינופול'.

25 (ללא שם מחבר), 'קורות חצר הקראים עם בית-הכנסת שבו שבעה-ק', ירושלים (בעריכת א"מ לונץ), ו (תרס"ב), עמ' 240, 248.

26 במשפט זה הופיע בשם הקהילה היהודית הרב-הכולל של ירושלים, שם, עמ' 246-250.

27 שם, עמ' 251, דין וחשבון מלא על עלייתו לארץ-ישראל של שמואל הלוי והתיישבותו בירושלים עם בני משפחתו, ומאבקו להחזרת הרכוש הקראי בירושלים וכן מאמציו להחייאת היישוב הקראי בעיר, ראה: שם, עמ' 239-254.

... עיר הקדש ירושלם תוב"ב²⁸ וגם כוללי עיר הקדש חברון תוב"ב היה לנו איזה ערעור דברים עם בני המקרא ומה גם פה עיר הקדש ועיר הקדש חברון. אלה מנעו עצמם מעלות אל הארץ וראה ראינו משום ישובה של ארץ כי נכון הדבר לכרות ברית עם... יעלו ונ"באו ברצון... ונוגש לא יקרב... ביד בני מקרא אשר בעיר קושטאנדינה יע"א²⁹ והקהלות אשר בערי סקיפי³⁰ והקהלות אשר בערי וולאח [יין]³¹ והקהלות בערי אי כירים³² איך בכח המסור... לכל איש ואשה מהם יחיד או רבים לעלות ולראות פה [עיר] הקדש ירושלם תוב"ב בכל אות נפש ולא יגיע [אליהם שום] נזק וצער... ואין עליהם שום חיוב רק דבר הנדבה שכל איש ואיש מהם יתן כפי יכולתו [ונדבת] לבו וכו'³³ העדה הקראית בירושלים הצליחה, כמסתבר, לא רק להחזיר לעצמה את רכוש הקרקעי בירושלים, אלא להחזיק בו, כפי שניתן ללמוד מספורו של עולה רגל קראי שביקר בירושלים בשנת 1784:

ומאהבת אלהינו אותנו עשה זה החסד שנתן לנו חלק ונחלה בירושלים ולאחינו הרבנים אפילו מדרך כף רגל אין להם בירושלים אלא ב"כ [בית-כנסת] שלהם, ובתיהם היושבים במ כלם הם בשכירות מהישמעאלים ובכתי הקדש שלנו.³⁴ החזקת הרכוש הקרקעי עדיין לא היתה ערובה לגידול מספרי של האוכלוסייה הקראית בעיר. כבר בשנת 1785 מדווח נוסע קראי אחר:

בתחלה באנו אל בית-הכנסת שלנו... ויש לנו כמו ט"ו או ט"ז בתים בירושלים, ובכלם יושבים הרבנים בשכר, לבד הבתים הצריכים לחכם של ירושלים ולאכסניים, והם אינם נתנים בשכר לרבנים כל עיקר.³⁵

אף כבר שנתיים קודם לכן מקונן ר' אברהם הלוי ואומר: 'ולא יש לנו בעה"ק אפילו מנין אנשים'³⁶ מצבה העלוב של הקהילה הקראית לא השתפר הרבה במשך המחצית הראשונה של המאה הי"ט, ועמד בניגוד גמור להתעצמותה של הקהילה הרבנית בירושלים. לא יפלא אפוא, שהרבנים

28 תכונן ותבנה במהרה בימינו.
 29 קושטא, ישמור עליה אלהים.
 30 ערי סקיפי — מאן, מחקרים, עמ' 127, והערה 247, כותב 'שם מקום'. ייתכן כי הכוונה למושבי הקראים בליטא, פולין ורוסיה.
 31 וולאכיה, רומניה, שהיתה באותה תקופה עדיין וסאלית של הסולטאנות העות'מאנית.
 32 חצי האי קרים.
 33 מאן, מחקרים, עמ' 127, והערה 247 (הקול-קורא מופיע בהערה). מאן משער כי האגרת 'קול קורא' נכתבה בשנת 1749. מאן מתנצל כי לא הצליח להשיג פוטוסטאט של התעודה המקורית, הנמצאת בבית הגנונים של לנינגראד, והוא נאלץ להשתמש בתעתיק המשובש מאד של גורלנד (המגיד, יא, עמ' 134). כל ההשלמות בטכסט הן של מאן.
 34 הרכוש הקרקעי של העדה הקראית בירושלים היה כולו רכוש הקדש במובן המסלמי — ורקף — שאינו ניתן למכירה או מסירה לעולם ורשום בבית הדין השרעי, כפי שמדגיש הקאדי בפני שמואל הלוי. מאן, מחקרים, שם, שם. וראה 'קורות חצר הקראים' (לעיל, הערה 25), עמ' 245. וכן ראה: א' יערי, מסעות ארץ-ישראל, רמת-גן 1977, עמ' 241, עדותו של עולה הרגל הקראי מקרים, שמואל בן דוד, שביקר בירושלים בין השנים ת"א-ת"ב (1641-1642). הוא מספר: 'ויש שם ט"ו בתים להקדש'. וכן שם, עמ' 313, עדותו של עולה הרגל הקראי משה בן אליהו הלוי מקרים, שביקר בירושלים בין השנים ת"ד-ת"ו (1654-1655), הכותב: 'וישמה סביבות בית-הכנסת בתי הקדשות בסך ט"ו בתים ויותר'.
 35 יערי, שם, עמ' 468.
 36 'קורות חצר הקראים' (לעיל, הערה 25), עמ' 10.

חזרו והשתלטו על הנכסים הקראיים בעיר. על רקע זה תוכנה של הכתובת הקראית שהבאנו בראש מאמרנו מקבל משמעות חריפה ביותר. יש לשער, שהסכסוך בין הקראים והרבניים על בעלות הרכוש הקרקעי הקראי בירושלים פרץ שוב בשנות השלושים של המאה ה"ט. כנראה הפעם לא עלה בידי הקראים להגיע לידי הסכם עם הרבניים. הללו עמדו על דעתם, כי הנכסים, כולל בית-הכנסת, שייכים לעדה הרבנית; וכך נאלצו קראי ירושלים לפנות אל הסמכות הקראית העליונה בקושטא, ר' יצחק כהן, ו'ריש גלותא' שלהם, כדי שישתדל אצל הסולטאן כי יינתן להם 'בְּרָאת'³⁷ מלכותי המאשר וקובע, כי הנכסים שייכים כדת וכדין לעדת הקראים בירושלים. ואמנם ר' יצחק טרח בדבר, השיג את הצו המבוקש ומיהר ועלה בעצמו לירושלים כדי להסדיר את הדברים בבית-הדין השרעי המקומי. באותה הזדמנות הוא שיפץ בכספו את פנים בית-הכנסת.

*

כתובת אחרת, אשר היתה מצויה בבית-הכנסת (ואבדה בינתיים³⁸), נקבעה על-ידי החכם והמנהיג הקראי אברהם פירקוביץ ובה נאמר:

בה תכתב זאת הקבלה על אבן שיש לדור אחרון³⁹
 כי רבנו ענן הנשיא ירא⁴⁰ בא מבבל פה ירושתו⁴¹ בשנ[ת]
 קלח להגרא ברשיון אבוגעפר אלמנצור עה⁴² ויבן את
 בית מקדש מעט הזה ומאז ועד עתה עומד על מכונו
 זה אלף וקט שנה בידי בני מקרא⁴³ ונעשה בו תקן בזמני[ם]
 שונים אך בלי תוספת דבר חדש וגם התקן האחרון
 הנעשה בשנ[ת] תקצו באלפים גרוש מכיסו של כהר יצחק
 הנוכח ברשימתו על משקוף הבית הזה⁴⁴ בתארי[ם] מופלג[ים]
 אשר לא לו הם היה רק בטיח הקירות בסיד מפנימה
 וברצת[ת] ה דרכי אני עבד ישראל⁴⁵ אבן רשף⁴⁶ לבא שנית פה
 עהק⁴⁷ הגדלתי והוספתי לו התקן וחדשתי דברים מועיל[ים]
 שלא היו בו לפנים וכל זה בחברת תלמידי כר צדוק ירו[ש]למי[ם]
 המשכיל דורוג שנתן שלישי הוצאו[ת] המלאכה והית[ת]

- 37 Berât — דיפלומה סולטאנית המעניקה למקבלה חִסְיוֹן, פריביליגיה (זכות מיוחדת).
 38 פינקרפלד, 'בית-הכנסת', עמ' רית. הכתובת היתה חרוטה בלוח מרובע מאבן שיש (75 x 75 ס"מ).
 39 משלי טז ז.
 40 ירחמנו אל (נוסחה שכחה אצל הקראים אחרי שמות נפטרים).
 41 ירושלים תבנה ותכונן.
 42 קל"ח — 138 להגירה, היא שנת 754, ע"ה — עליו השלום.
 43 החוקרים תמימי דעים כי פרישתו של ענן בן דוד חלה כימי שלטונו של הח'ליף העבאסי אבוג'עפר אלמנצור (754-775). אלף וקט שנה — 1109; כיוון שהכתובת נקבעה על ידי פירקוביץ בשנת 1863, הרי לפי חישובו, האגדה הקראית (לעיל, והערה 3) מייחסת את הרשות שניתנה לענן בן דוד לעזוב את בגדד ולעלות לירושלים, כדי להקים בה קהילה קראית ולבנות את בית-הכנסת, לשנת שלטונו הראשונה של הח'ליף אבוג'עפר אלמנצור (1109-754 = 754).
 44 מכאן מסתבר, כי נוסף לכתובת לכבודו של יצחק כהן שהובאה לעיל, היתה קיימת כתובת נוספת לכבודו, שהיתה קבועה על משקוף בית-הכנסת, ולא היתה קיימת כבר בעת הסקר שערך פינקרפלד בשנת 1928 (ראה לעיל, הערה 4).
 45 ירמיהו ב יד.
 46 אברהם בן ר' שמואל פירקוביץ.
 47 עיר הקודש. זהו ביקורו השני של פירקוביץ בירושלים. ביקורו הראשון חל בשנת 1830.

התחלתה בששי לחשון והשלמתה ביח בו שנתנו
 48 וז' התרכ"ד ליצירה זכרה לנו ה לטובה, 49 אכיר 50

מבין הפרטים השונים העולים למקרא כתובת זו בולט יחס הזלזול מצד פירקוביץ לדברים שנכתבו עשרים ושבע שנים קודם לכן לכבודו של יצחק כהן, החכם הקראי הקושטאי והשיפוץ שעשה בבית-הכנסת, שזכרם בא על גבי לוחות שנקבעו באותו בית-כנסת. כדי לעמוד על פשר הדבר, יש לסקור בקצרה את פעילותו של אברהם פירקוביץ באותן שנים.

'ברצות יו"י דרכי איש... הכתובת שהיתה קבועה על שבכת עזרת נשים (כתובת מס' 2 בסקירת י' פינקרפלד)

החכם הקראי אברהם בן שמואל פירקוביץ (אב"ן רש"ף) נולד בשנת 1786 בלוצק שבפלך ווהלין.⁵¹ בן עשרים וחמש החל ללמוד עברית ובשנת 1830 ליווה את החכם הקראי שמחה בווביץ במסעו לארץ-ישראל. אחר-כך המשיך בדרכו לקושטא והתיישב בעיר זו למשך שנתיים (1831-1832). הופעתו של פירקוביץ בקושטא המריצה את הפעילות הספרותית בקרב הקהילה. הוא נבחר למנהל בית-הספר וקראי ולחזן.⁵² במסגרת משרות אלו פעל להחדיר בקרב הקהילה הקושטאית את המנהגים הקראיים הנהוגים בין קראי קרים, לרבות הניב הקראי-תורכי המכונה

48 שנתנו זו — השנה בה אנו עומדים, ה' תרכ"ד (1864).

49 נחמיה ה יט; יג לא, (לעיל, הערה 12). בכתובת לכבוד יצחק כהן שונתה המלה 'לי' שבפסוק ל'לר', ובכתובת פירקוביץ ל'לנו'.

50 אמן כן יהי רצון. מן הכתובת מסתבר כי אברהם פירקוביץ עסק בשיפוץ בית-הכנסת, שבמהלכו נקבעה כתובת זו וכתובות אחרות (פינקרפלד, בית-הכנסת, עמ' ריח, ריט, כתובות מס' 4, 5, 8), שכולן, פרט לכתובת 5 (לעיל, הערה 4 ואיור כאן) אבדו. ההתקנה נעשתה, לפי הכתוב, בין ר' לבין י"ח חשון תרכ"ד, 9-31 לאוקטובר 1863. הנקודות מעל המילים בכתובת זו באות בדרך-כלל במקום גרשיים, פרט למילים הגרה, אבוגעפר, דורונג, בהן הן באות להדגיש את המבטא הערבי, או להצביע על לועזיות המילים.

51 לתולדות חייו של פירקוביץ, ראה פאהן (לעיל, הערה 24), עמ' 124-138; א' דיינארד (אדי"ר), תולדות אב"ן רש"ף, וורשה 1875; P. Wiernik, 'Firkovich'; S. Blass, 'Firkovitch Abraham', *EJ*, VI, p. 1305; L. Nemoy, 'Firkovitch Abraham', *The Jewish Encyclopaedia*, V, London 1903, pp. 393-394; L. Nemoy, 'Firkovitch Abraham Ben Samuel', *The Universal Jewish Encyclopaedia*, IV, New-York 1948, pp. 312-313 פירקוביץ נפטר בצ'פוט קלעט, קרים, בשנת 1874.

52 דיינארד, שם, עמ' 9-10, והביבליוגרפיות על תולדות חייו (לעיל, הערה 51). 'החזן' בקהילות הקראיות היה המנהיג הרוחני, אולם כיוון שידוע לנו כי המנהיג הרוחני והפוליטי היה ר' יצחק כהן, יש לשער כי היה זה יותר תואר כבוד, או תפקיד דומה לחזן ביהדות הרבנית. אולם ייתכן גם, כי על רקע מאבק על מנהיגות חל הקרע בין פירקוביץ וסיעתו מחד ור' יצחק כהן ה'ריש גלותא' וסיעתו מאידך. החומר התיעודי שבידינו על עניין זה מועט מכדי להסיק מסקנות.

'לשון קדר'.⁵³ בכך עורר פירקוביץ את התנגדותם החריפה של זקני הקראים בקושטא, שאחזו במנהגי אבותיהם וגם נשאר נאמנים לשפה היוונית כשפת יום-יום, לעומת הלשון העברית שבה כתבו את ספריהם.⁵⁴ בראש המתנגדים לחידושו של פירקוביץ עמד מנהיג הקהילה הקראית בקושטא, הלוא הוא ר' יצחק בן שמואל כהן, הנזכר לעיל. בין השניים התפתח מאבק חריף ומר, ולפי אחד הדיווחים, כל כתבי פירקוביץ הועלו על המוקד בפומבי. פירקוביץ נקם את נקמתו בפרסמו דברי בלע ונאצה על העדה הקראית בקושטא ועל מנהיגה, בדברי המבוא שלו לספר ויקרא בשפה התורכית (קראית), שנדפס בקושטא בשנת 1832. פירקוביץ נאלץ לעזוב את קושטא עוד באותה שנה וחזר לקרים. אז נפתח עיקר מפעלו הקהילתי והספרותי הגדול, שהקים לו אוייבים ומעריצים כאחד.⁵⁵

בשנת 1863 (כך אנו למדים מן הכתוב לעיל) ביקר פירקוביץ בארץ-ישראל בשנית ועסק בשיפוץ בית-הכנסת הקראי בירושלים. במהלך השיפוצים נתקל בכתובות ההקדשה משנת 1836 לכבודו של ר' יצחק כהן, יריבו הגדול מימי שהותו בקושטא. לשבתו של פירקוביץ ייאמר, כי לא עקר את הכתובות הללו, אך הוא חוזר ונוקם ביריבו משכבר הימים בקבעו כתובת משלו, בה הוא משמיץ ומבזה את יצחק כהן קבל עם ועדה ומאשימו בהתקשטות 'בתארים מופלגים לא לו הם'.⁵⁶ הגורל חמד לו לצון, ודווקא כתובת ההקדשה ליצחק כהן נשארה קבועה בקיר בית-הכנסת הקראי בירושלים עד היום הזה, זכר לפועלו ולמנהיגותו של החכם הקושטאי, ואילו כתובתו של פירקוביץ, הנוקם והנוטר, אבדה ואיננה; ולא היינו יודעים עליה דבר, אלמלא פועלו החשוב של יעקב פינקרפלד ז"ל.

- 53 על הניב התורכי המיוחד של קראי קרים פולין, ליטא ורוסיה ראה: ר' מוסקוביץ וב' שקו, 'נתונים לשוניים של מוצא הקראים ותולדותיהם בקרים ובמזרח אירופה', פעמים, 6 (תשמ"א), עמ' 79-107.
- 54 ביחס לשפה היוונית ששימשה את העדה הקראית בקושטא בשפת יום-יום, ראה רוחאניס (לעיל, הערה 24), עמ' 25, וכן עדות בעל-פה מפי צבי אנקורי, אשר מצא עוד בשנות החמישים של המאה שלנו את זקני הקראים בקושטא דוברים בניב יווני-ביזאנטי. רוחאניס טוען כי ההתעוררות הספרותית של עדת הקראים בקושטא החלה למעשה הרבה לפני בואו של פירקוביץ. התעוררות זו התבטאה בעיקרה בהקמת בית-דפוס, שבו הדפיסו ספרים קראיים. ראשון הספרים הודפס שם בשנת תקפ"ו (1826). המפליא הוא, כי הספרים אותם מונה רוחאניס, חלקם נכתבו בלשון 'קידר', או שנוספו להם 'הבהרות מילוניות' בלשון זו. נראה אפוא כי תפוצת ספרים אלה היתה מכוונת לקהילות הקראים במזרח אירופה. ראה גם: רוחאניס, שם, ו, ירושלים תש"ב, עמ' 32-33; D. Blondheim, 'Echos du Judéo-hellenisme', *REJ*, 78-79, (1924), pp. 1-14
- 55 נמוי (לעיל, הערה 51). דיינארד (לעיל, הערה 51) כותב: 'אולם לא ארכו לו ימי משמרת פקודתו גם שמה [קושטא] יען אהב להפיח מדנים וריב בעיר ומה גם כי מראש לא אהבהו הקראים ובמשך זמן לא כביר כעוף התעופף כבודו אשר השיג בחזקת היד, ויגרשוהו עדתו משם בחרפה, ויתמלט בעור שניו ויבא הפעם לגזולו'.
56 יש להניח במידה רבה של סבירות, כי פירקוביץ עקר את הכתובת השניה — אשר לא נמצאה בימינו — לכבודו של יצחק כהן, שהיתה 'על משקוף הבית הזה' ובמקומה קבע על משקוף בית-הכנסת את הכתובת שלו, אשר היתה במקומה שם בעת עריכת סקר בית הכנסת בשנת 1928 (פינקרפלד, 'בית-הכנסת' עמ' ריח, כתובת מס' 5), וכך היא מופיעה בתצלום (לעיל, הערה 4 ואיור כאן).